

ACC. N:R M. 10480: 1-11.

Landskap: *Småland* Upptecknat av: *B. O. Bondestam*
Härad: *S. Möre* Adress: *Lesjöfors*
Socken: *Gullabo* Berättat av: *upptecknaren*
Uppteckningsår: *1947* Född år *1884* i *Gullabo*

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Jordbrukets biniärning av s. 1-11.

LWF. 61.

ACC. N:R **M. 10480** /

1

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Jordbrukets binäringar.

Vid sidan av det egentliga jordbruket hade bönderna i S. Möres skogshygd, Torsås, Gullabo och Vissefjärda alltid binäringar av vilka de räknade en viss inkomst. Flera s.k. binäringar kan nämnas och dessa hänförs utan undantag till skogen och skogsavverkningen. För att nämna en bland de äldsta, börjar vi med framställningen av pottaska. Ingen nu levande person har hört talas därom och ingen vet något därom, men lämningar från en dylik framställning jämte en enda berättelse därom är nog för att konstatera, att man i en gångentid framställde pottaska på trakten.

I byn Videbäcksmåla i Gullabo socken finns talrika högar av aska och kol, vilket föranlett folket i trakten att tro, att en forntida järnframställning ur myrmalm skett här. Vad som emellertd talar emot ett sådant antagande är att askan och lämningarna inte innehålla något järnslag, vilket däremot är fallet med de lämningar som härstamma från järnframställningen och sådana finns också i trakten i närheten av kärr och mossar, vilka förr bildade stora myrar ur vilka man^{en} upptogs och smältes. De lämningar av aska och

ACC. N:R **M. 10480: 2.**

2
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

kol som finns i Videbäcksmåla ligger uppe i skogen långt från myr och kärr. Den enda berättelsen om pottaskeframställning härstammar från gården Sloalycke i Torsås socken, där lantbrukare Adrian Petersson omtalade, att hans farfader, som var född någon gång mot slutet av 1700-talet, en gång som liten gosse var i Videbäcksmåla och där såg huru en del karlar brände i stora brasor bokved och då veden brunnit upp hälldes vatten^{ett} i askan och bearbetades den med långa björkraftar. Vilken produkt som åsyftades och vartill den skulle användas hade han ingen aning om. Av framställningen att döma kan man emellertid ana sig till att det var fråga om framställning av pottaska, som sedermera såldes till kuststäderna i Blekinge. Att framställningen av denna produkt skett mera tillfälligt kan man nästan gissa sig till, då inga traditioner härom finns, trots den relativt korta tid som förflutit sen arbetet därmed bedrevs eller omkring 150 år. Lämningar efter järnframställning är av betydligt äldre datum och skall nog möjligen härstamma från den äldre medeltiden. Sådana lämningar efter smältgropar finnas i Hallasjö, Torsås socken och på flera platser i Gullabo socken och i Klippingsbo, Vissefjärda.

ACC. N:R M. 10480:3.

3

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Hemslöjd. I byn Hästmahult i Gullabo socken har förra århundradets senare hälft träslöjd förekommit bland dagsverkskarlar och backstugusittare. De färdiga träsakerna utgjordes till att börja med av hushållsartiklar såsom smörskedar eller smörspadar, skedar och slevar m.m. för att sedan övergå till askar, dosor, äskor och allehanda småsaker av trä. Efter någon tid fann man på att måla och glödrita alstren och på så sätt göra dem prydligare och mer efterökta. Tillverkningen bedrevs i mycket liten skala till att börja med och produkterna försålles på så sätt, att någon pålitlig person åtog sig att resa till Stockholm med några säckar fulla av tillverkade träsaker av alla slag och försälja dem där. Det lyckades bra och tillverkningen växte ut till en riktig industri, som numera finner avnämare både inom och utom landet. Att det har lyckats så bra bra får man väl i första hand tillskriva folkets stora fallenhet för slöjd och deras fantasi som förmått skapa nya former för träslöjden. Folket har visat sig ha både form- & färgsinne.

Bönderna ägnade sig inte åt detta hantverk utan t.o.m. betraktade det med en viss ringaktning och talade nedsättande om "hästmahulta skräp".

ACC. N:R M. 10480:4

4

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Att mycket penningar kommit orten till godo, tack vare "skräpet,"
är alldeles säkert och bönderna har fått en helt annan uppfatt-
ning om detsammans betydelse och nytta. Och då producenterna inte
själva ägde någon skog för sin tillverkning, var det bönderna som
måste förse dem med råvaran.

Tjärbränning var åtminstone förr i tiden en inkomst, som bönder
med skogsgårdar kunde räkna med. Det var dock inte varje år som en
s.k. tjärdal iordningställdes. Vanligen gick det så till att ett
parkarlar, dagsverkare eller backstugsittare, åtog sig att hugga
tjätveden, som utgjordes av kådiga tallstubbar och s.k. buttallar.
Tallstubbarna var lämningar efter avverkade ^{tallar} med kraftig kärna och
but-tallar var fetvedstallar. Det var ett dygt arbete att hugga tjär-
ved till en dal och då det var färdigt, kördes veden ihop till den
plats där tjärdalen skulle anläggas, vanligen i en sluttning, som
fick bilda den ena väggen i den kilformiga dalen, den andra sidan
byggdes upp med hjälp av bockar och stänger och bottnen kläddes
med näver som lades varvtals från den lägsta nivån mot den högre
~~högre~~ delen så att det högre liggande varvet till en del täckte

ACC. N:R M. 10480:5.

5

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

tegel-

det lägre liksom pannaerna på ett tak. Under bränningens skulle tjäran rinna på nävern ner mot sprundet kallat, dalmusan, i en tjärtunna som var ställd under. Då tunnans var fylld, ^{byttes den ut mot} ställdes ~~en~~ tom under och så förfor man tills tjärdalen var utbrunnen, då man slog vatten på och släckte för att få kol. Först kom ett rödaktigt tunt ämne kallat jäder eller rödjäder som följdes av ett mörkare ämne svartjäder. Det togs vara på och såldes till garverierna för att användas vid sullädersberedning. Det var egentligen tjärpärra, det första destillaget vid tjärbränningen, innan tjäran började välla fram. Tjäran avyttrades vanligen i Bergkvara och kolet försålades till bysmeder i orten och till Bergkvara.

Då entjärdal anlades i en gård, vilket inte hände så ofta brukade ungdomen vandra dit från alla håll och lekte och roade sig av hjärtans lust. Tjärdalsanläggningen var således ett folknöje på samma gång som det var en god binäring. Under de senaste decennierna har inga tjärdalar uppförts, sedan kolugnar och modernare metoder för framställning av tjära kommit till användning. Somliga personer var ansedda som skickliga tjärbrännare. I långa tider efter fanns

ACC. N:R M. 10480:6.

6
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

lämningat efter den engång anlagda tjärdalen och platsen kallades sedan "Tjärdalen". Så visas än idag tjärdalen i Sandbäcksmåla fast det är 70-80 år sedan den användes.

Hemsmide.

Flera bönder var smideskunniga och hade en enkel smedja vid sin gård. De smidde vanligen till husbehov men inte till avsalu. Det förekom nog att en och annan kunnig smidare bland bönderna även hjälpte sina grannar och närmaste med ~~ett~~ smide av tillfällig art med aldrig till avsalu. Om det gällde att bo en yxa, bill~~e~~ eller hacka eller laga ett hjuldon eller ett par kälkar e.d. då kunde man själv smida och behövde inte anlita bysmeden. Men det var inte blott grövre verktygs- och redskapssmiden som utfördes utan t.o.m. vad man skulle kalla finare bohag såsom husgeråd. Det var inte alls ovanligt att en bonde själv smidde de matknivar, han behövde i hushållet. De var visserligen inte av fransk^k modell men skaften var svarvade och inte heller saknades kantring på dem. Ännu idag kan man säkerligen leta upp någon gammal hemsmidd kniv i orten, fast de numera torde vara sällsynta. Gaffel användes inte och därför hemsmiddes inga sådana förr.

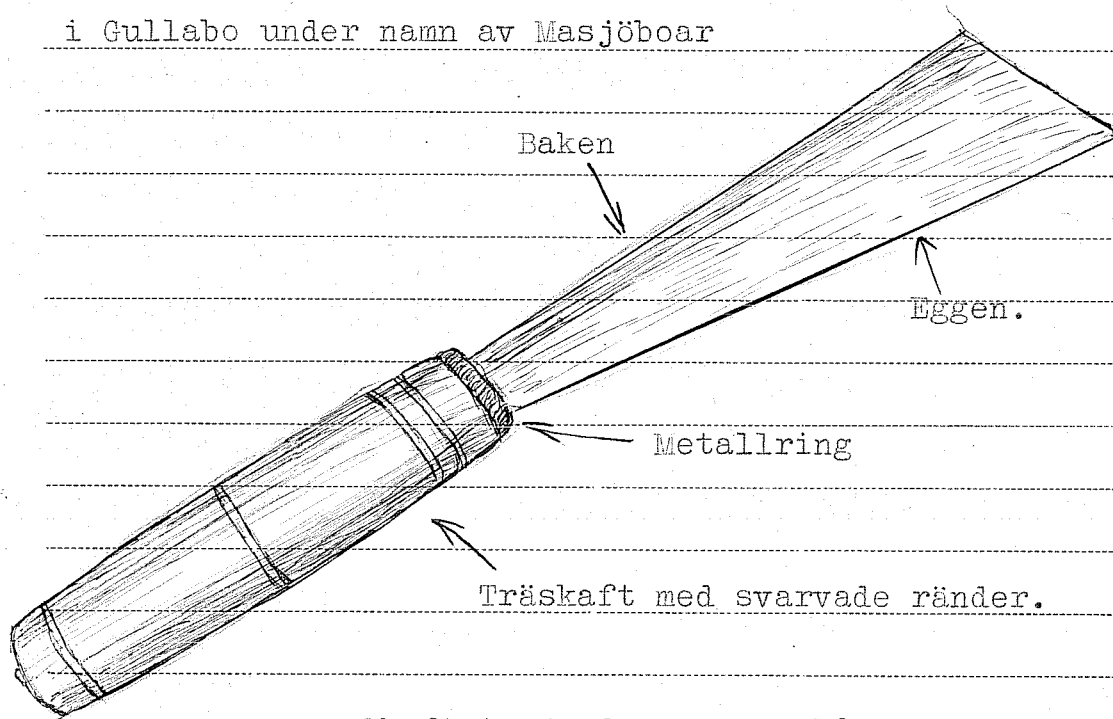
ACC. N:R **M. 10480:7**

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

använd

Nedanstående är en bild av en s.k. hemsidd matkniv, som var
i Gullabo socken under 1800-talet. Där fanns många hemsmeder och
nästan alla hade denna form på matkniven.

I Madesjö socken fanns i början och mitten av förra århundrade en
smed, som tillverkade fällknivar. De var allmänt använda och bekanta
i Gullabo under namn av Masjöboar

Skafvet gjordes av ett hårt träslag ex. päronträ
eller surapel e.d.

ACC. N:R M. 10480:8.

8

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Barktagning. Under försommaren, då saven ännu var riklig, brukade man skala ekbark och sälja till garverierna. Det kallades att flå bark och det var en inkomst som bonden alltid räknade med, då det fanns tillräckligt med ekskog på hans gård. Arbetet därmed utfördes av bonden själv med hjälp av sina egna i familjen jämte dräng och piga, dels av dagakarlar och backstugusittare, som då utförde allt arbetet, varefter bonden fraktade den färdiga varan till avnämaren, och betalningen för den delades lika mellan skogsägaren och arbetaren. Det kallades att flå bark till hälften eller att flå bark te halena. Då vårarbetet på gården var avslutat d.v.s. sådden verkställd och potatisen satt, kom en tid med obestämda göromål på gården tills slåttern började. Det var en tid på 3 veckor eller en månad och under denna tid flådde man bark och lagade gärdsgårdar och andra stängsel. Det var också en lämplig tid för "rukning", röjning för rössel, vilket också skedde då, om man inte var sysslesatt med att flå bark. Utom ^{efter} granbark tog man även bark av björk och gran, det förra i samband med nävertäkt och granbark, då man rukade och högg gärdsel. Även videbark togs, fast i mindre skala.

ACC. N:R M. 10480:9.

9.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Korgflätning . Ett lönande arbete var att göra korgar; om man var kunnig i den konsten. Korgar av alla slag användes till mångahande ändamål. Grövre korgar s.k. potatiskorgar av skilda storlekar. De största tvåskeppkorgar och de minsta fjärdingskorgar i vilka det gick en fjärdedels skeppa. Så fanns det skeppkorgar och halvskeppkorgar. Alla dessa nu nämnda förfärdigades av envärdjor eller av granvärdjor tillskurna av ene eller gran. Det var blott ett fåtal bönder som arbetade därmed till egen användning. Korgmakare var andra d.v.s. dagsverkskarlar och backstugsittare. Råvaran fick bönderna släppa till. Man tog vad man behövde i skogen. En framstående korgmakare var båtsman Frimodig i Fröbbestorp. Han gjorde korgar till avsalu i trakten. Men finare korgar gjordes också s.k. förningskorgar av smala videkvistar, som skars i savtiden och skalades. Det blev långa smäckra värdjor, som bands ihop till prydliga korgar. De gjordes lagom stora att rymma ett större fat eller en stor bunke, vari förningen förvarades. Den var även försedd med lock av samma material som korgen. En skicklig korgmakare av dessa slag var Lindström i Eremitermåla, Vissefjärda socken.

ACC. N:R M. 10480:10.

10

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Övriga alster som tillverkades av slöjdande bönder eller lägenhets-
ägare, dagakarlar, var ryssar, lieorven, yxskaft o. a. de slädes bland
bönderna och vissa personer var kända vitt omkring som duktiga slöj-
dare. Det gick bra så länge man höll sig i hemtrakten med sina alster.

Sämre gick det då man gav sig iväg till andra trakter för att säl-
ja. Det var inte lätt att finna nya marknader för dylika produkter.
En träskomakare kom på ideen att tillverka träskor i parti och lej-
de häst och vagn av en bonde och gav sig iväg med ett helt träsko-
lass att sälja i angränsande socknar i Småland och Blekinge, men det
tilltaget lyckades inte alls. Man fick fara hem igen med det mesta
av lasset och avyttra det i hemtrakten.

Textilier. I varje bondstuga fanns förr envävstol och om det var
så att man inte ägde endylik, så lånade man sig fram. Bondkvinnorna
vävde vanligen själva de textilier av skilda slag, som användes i
hemmet både till kläder och husgeråd, såsom lakan, dukar, handdukar,
mattor o. d. De var mer eller mindre förfarna i den ädla konsten och
vävde mycket sällan till avsalu, vilket däremot hustrus till daga-
karlar och lägenhetsägare gjorde. Man kunde bland dessa träffa på

ACC. N:R M. 10480: //

mycket framstående väverskor, varom deras många rent av konstnärliga alster vittnade. Både stickning, spinning och vävning var binärningar, som alltid inbringade sin utövare en god inkomst. Alla binärningar yrkades under den tid, då en paus vid själva jordbruket inträffade och under den mörkare delen ^{av} året. Då hade man tid att fullt ägna sig åt dessa. Det var alltså i den gamla goda tiden före sekelskiftet. Efter den tiden har industrier av olika slag övertagit framställning av behövliga alster. Numera flås ingen bark och ingen tjärbränning i en tjärdal sker. Kläder och hushållsartiklar är fabriksgjorda och den unga generationen som växer upp är helt obekant med den tid som ligger endast 1 á 2 generationer tillbaka. Av allt att döma kommer antagligen jordbruket i sin äldre eller nuvarande form att försvinna helt snart i denna bygd, skogsbygden av S. Möre härad. Vid samtal med framsynta bönder i denna trakt får man det beskedet, att jordbruk i sin nuvarande form alls inte bär sig. Flera bönder i Vissefjärda och Gullabo förklarade att de ämnade lägga ned jordbruk och boskapsskötsel och leva av skogsbruk.